

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 15/1 2026 s. 249-270, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

KÖK DEĞERLER BAĞLAMINDA ÖZBEK ATASÖZLERİNİN SEMANTİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Ahmet ERDEM*

Geliş Tarihi: 24 Haziran 2025

Kabul Tarihi: 31 Temmuz 2025

Öz

Türkiye’de, kök değerlere ilişkin Özbek atasözlerini semantik açıdan ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın amacı, Özbek atasözlerini on kök değer bağlamında semantik açıdan incelemektir. Veriler, doküman analizi yöntemiyle yapılan literatür taraması sonucu elde edilmiştir. İnceleme, MEB’in Türkçe dersi öğretim programında yer alan adalet, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, dostluk, dürüstlük, öz denetim, yardımseverlik ve vatanseverlik gibi on kök değerle sınırlandırılmıştır. Tespit edilen on kök değerle ilgili 116 atasözünden 26’sı dostluk, 17’si vatanseverlik, 16’sı dürüstlük, 12’si adalet, 12’si sabır, 10’u sevgi, 8’i saygı, 7’si sorumluluk, 5’i yardımseverlik ve 3’ü öz denetim değeriyle ilgilidir. Her bir kök değere ait atasözü Türkiye Türkçesine aktarılarak anlamıyla birlikte verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Semantik, Özbek kültürü, kök değerler, atasözü, Özbek atasözleri.

SEMANTIC ANALYSIS OF UZBEK PROVERBS IN THE CONTEXT OF ROOT VALUES

Abstract

In Türkiye, no study has been found that semantically examines Uzbek proverbs related to root values. The aim of this study is to analyze Uzbek proverbs semantically within the framework of ten root values. The data were obtained through a literature review conducted using the document analysis method. The analysis was limited to ten root values included in the Ministry of National Education’s Turkish Language Curriculum: justice, patience, respect, love, responsibility, friendship, honesty, self-control, helpfulness, and patriotism. Of the 116 proverbs identified as relating to the ten root values, 26 relate to friendship, 17 to patriotism, 16 to honesty, 12 relate to justice, 12 to patience, 10 to love, 8 to respect, 7 to responsibility, 5 to helpfulness, and 3 to self-control. Each proverb related to a root value was translated into Turkish and presented together with its meaning.

Keywords: Semantics, Uzbek culture, root values, proverbs, Uzbek proverbs.

* Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, ahmeterdem1453@gmail.com, ROR ID: [00jga9g46](https://orcid.org/00jga9g46).

Giriş

Büyük medeniyetler; sağlam ve zengin kültür değerleri oluşturup bunları koruyabildikleri ölçüde tarihin her döneminde var olmayı başarmışlardır. Bu zengin kültür değerlerinden biri olan atasözleri, kadim medeniyetlerin en eski ve en doğal edebiyat ürünlerinden biri olarak değerlendirilir. Atasözlerinde sosyal hayatın her alanıyla ilgili tecrübeler, düşünce dünyası, öğütler; atasözlerinin hiçbir kelimesinin değiştirilemeyeceği ilkesi gereği büyük ölçüde korunmuş ve bugünlere kadar getirilmiştir.

Atasözleri ile ilgili çeşitli akademik çalışmalarda az da olsa farklı tanımlar yapıldığı görülmüştür. Atasözleri ile ilgili farklı tanımlar yapılsa da genel olarak yapılan tanımların birbirine özellikle anlam yönünden çok benzediği bilinmektedir. Tespit edilen bazı atasözü tanımları şöyle verilmiştir:

Atasözü: “Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş söz, darbimesel.” (Türk Dil Kurumu, 1995, s. 155) şeklinde Türkçe Sözlük’te tanımlanmıştır. Atasözleri kısa bir zaman içinde oluşarak dile yerleşemez. Halkın bu sözleri kıymetlendirmesi, kabul etmesi, özümsemesi ve dilde yaşatması gerekmektedir. “Ataların uzun denemelere, gözlemlere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak veren ve kalıplaşmış biçimi olan kamuca benimsenmiş kısa özlü söz.” (Püsküllüoğlu, 2008, s. 178). Bir milletin kültür değerlerine ait hayat tarzını, herhangi bir konudaki tepkisini ve yaşam deneyimlerini atasözlerinde görmek mümkündür. Bu sebeple dünden bugüne, bugünden yarına kültürün devamına katkı sağlayan kalıplaşmış söz öbekleri, atasözü olarak tanımlanabilir.

“Atasözleri, geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğmuşlardır” (Aksoy, 1993, s. 15). “Atalarımızın yüzyıllar içindeki deneyim ve gözlemlerine dayalı düşüncelerini öğüt ya da yargı şeklinde nakleden, doğrulukları kesinlik kazanmış anonim, kısa ve özlü sözlerdir” (Albayrak, 2009, s. 3). Atasözü ile ilgili yapılan tanımlar incelendiğinde; atasözlerinin kalıp sözler olarak değerlendirilmesi ve kısa öz ifadeler kullanılarak çok şey anlatabilmesi durumu özellikle vurgulanmıştır.

Özbek şairi Erkin Vahidov, atasözlerinin Özbek Türkleri açısından kıymetini şu sözleri ile anlatmaktadır: “Atasözleri; geçmişe seslenen, geçmişle günümüz arasında köprü kurmayı sağlayan, varlığını devam ettiren, kimi zaman adaleti, kimi zaman zulmü, kimi zaman haksızlığı anlatan özlü sözlerdir. Bu sözleri oluşturan ne padişah ne cumhurbaşkanıdır.” (Uğurtürk, 2021, s. 20). Vahidov, geçmişle günümüz arasında köprü olan atasözlerinin doğrudan halk tarafından oluşturulduğunu ifade etmiştir.

Atasözleri sadece edebî yönüyle değil; tarih, ahlak, psikoloji, sosyoloji gibi sosyal bilimlerin inceleme alanı olması bakımından da önemlidir çünkü atasözlerinde kullanıldığı dönemin izlerini derin bir şekilde görmek mümkündür. Atasözlerinde ait olduğu toplumun kültür özellikleri arasında gösterilebilecek o dönemin yaşayışı, giyimi, hayat felsefesi, ruhsal durumu, insani ilişkileri, yemekleri, değer yargıları, sevinçleri, gelenek ve görenekleri birçok konuyla ilgili bize ipuçları verir (Korkmaz, 2007, s. 266). Geçmişe dair birçok kültür ögesiyle harmanlanmış bu kalıp sözlerin milletin zihin kodlarını ortaya çıkarması bakımından da alan yazınında önemli bir yeri vardır.

Çok geniş bir coğrafyada yaşayan Türk toplulukları arasında “atasözü”ne karşılık gelen farklı kavramlar kullanılmıştır. Atasözünü: “Azerbaycan Türkleri ‘atalar sözü’, Gagauzlar ‘söleyiş’, Özbekler ‘makâl’, Uygurlar ‘makal’, Başkurtlar ‘makal, eytim, atalar so‘zi’, Kazaklar ‘makal, metel, nakıl’, Kırgızlar ‘makal-lakap’, Tatarlar ‘atalar süzi, makal’, Türkmenler ‘atalar sözi, nakıl’, Karakalpaklar ‘makal’, Kumuklar ‘atalar sözü’, Nogaylar ‘makal, takpak’ olarak adlandırmaktadır” (Alkaya, 2001, s. 58).

Değer, Türk Dil Kurumu tarafından şöyle açıklanmıştır: “Bir şeyin önemini belirlemeyi sağlayan ancak duyu organlarıyla algılanamayan ölçü, bir şeyin karşılığı, bir varlığın toplumsal, ruhsal, ahlaki ya da güzellik bakımından taşıdığı yüksek ya da faydalı nitelik.” (TDK, 1998, s. 538). Değer; sosyal olguların önemliliği ile ilgili değerlendirmede, kişisel eylem ve hedefleri yargılamada temel bir ölçü ortaya koymuş ve bir grubun üyelerinin güçlü duygusal bağları ile oluşan, soyut ve genelleştirilmiş davranış prensipleridir (Theodorson, 1979, s. 455, akt: Aydın, 2003, s. 427). Değer, insanların etraflarındaki insanları ve karşılaştıkları olayları değerlendirip bunlar karşısında ne yapacaklarına karar verdikten sonra bunu meşru bir duruma getirmek için kullandıkları ölçütlerdir (Schwart, 1992, akt: Güven, 2014, s. 226). “Değer, arzu edilen, kişilerin hayatlarına kılavuzluk eden, önem dereceleri farklı, durum ötesi hedeflerdir.” (Güngör, 1993, s. 19).

Değerler toplum için hayati bir önemdedir. Değerler toplumun varlığı, işleyişi, birlikteliği ve devamlılığı açısından, toplumun büyük çoğunluğu tarafından kabul edilmiş temel ilkeler ve kurallardır. Toplumda olumlu fikir ve davranışların daha da artırılmasında, olumsuz fikir ve davranışların ise azaltılarak olumlu düşünce ve davranışlara dönüştürülmesinde değerlerin rolü çok büyüktür (Şen, 2022, s. 911; Ulusoy ve Arslan, 2014, s. 5). Değerler insanların duyu, düşünce ve davranışlarıyla yakından ilgilidir. Sosyal bilimciler insan davranışlarını açıklamada, değerlerin temel bir öneme sahip olduğunu belirtmektedir (Kuşdil & Kağıtçıbaşı, 2000, s. 67).

Toplumun gelenek ve görenekleri, değerlerin kaynağıdır. Zamanla kendini gösteren değişimler, değer algılarında ve uygulamalarda da değişikliklerin olmasına sebep olmaktadır. (Oğuzkan, 1981, s. 45). Diğer taraftan değerler; bireylerin neleri tercih etmesi gerektiği ve sosyal yaşamda toplumun neleri önemseydiği konularında bireylere rehberlik ederler (Okudan, 2010, s. 20). Özgüven, değerlerin özelliklerini şöyle sıralamıştır: “**a.** Toplum ya da bireyler tarafından benimsenen birleştirici olgulardır. **b.** Toplumun sosyal ihtiyaçlarını karşıladığına ve bireylerin iyiliği için olduğuna inanılan ölçütlerdir. **c.** Sadece bilinç değil, duyu ve heyecanları da ilgilendiren yargılardır. **d.** Değerler bireyin bilincinde yer eden davranışı yönlendiren güdülerdir.” (Özgüven, 2011, s. 367).

Makalede yer verilen değer tanımlarına bakıldığında; değerlerin ortak özelliği hususunda şöyle söylenebilir: Değerler; bireylerin inançlarını, duyu ve düşüncelerini etkileyerek tercih ve davranışlarında önemli bir rol oynar (Güven, 2014, s. 227).

Değerleri öğretme ve değerler ile ilgili bir bilinç oluşturma çabalarına, dünyanın her yerinde olduğu gibi ülkemizde de yoğun bir ilgi gösterilmektedir. Dünyadaki ahlaki sıkıntılar, toplumları değerler konusunda harekete geçmeye zorlamıştır. Ülkemizde de son yıllarda değerlerle ilgili çeşitli bilimsel çalışmalar, etkinlikler yapıldığı görülmektedir. “Her toplum yetiştirdiği bireylere öncelikle kendi kültürünü, geleneğini, göreneğini, maddi ve manevi değerlerini aktarmak ister” (Önel, 2008, s. 1). İyi bir vatandaş yetiştirebilmenin temel

şartlarından birisi de bireylere insani değerlerin kazandırılmasıdır. Atasözleri, değerlerin özellikle çocuklara ve gençlere öğretilbileceği bir edebî tür olarak eğitim öğretim süreçlerinde kullanılabilir.

Değişen şartlar ve toplumun ihtiyaçları dikkate alınarak yeniden tasarlanan öğretim programlarında; öğrencilerin hangi davranışlarının doğru olduğu, insani değerlerin neler olduğu ve insani değerlerin önemi gibi konulara yer verilmesi önemlidir. Sadece bilginin yeterli olmadığı, bilginin yanında ahlaklı, insani ve millî değerlere sahip kişilikli bireylerin yetiştirilmesinin de gerekli olduğu görüşü giderek önemli kazanmaktadır. Bu sebeplerden dolayı eğitimde değerler, öğretim programlarında yeniden tasarlanarak vurgulanmıştır (Genç, 2018, s. 549). 2018 MEB'in Türkçe Dersi Öğretim Programında, "Değerlerimiz" alt başlığında on kök değer olarak; adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik şeklinde verilmiştir. (MEB, 2018, s. 4).

Kök değerlerin edebî ürünler (masal, efsane, destan, atasözü, deyim) ile anlatıldığı bilimsel çalışmalara literatür taramalarında pek fazla rastlanmamıştır. Kök değerlerle ilgili bazı akademik çalışmalar (Özbaşı, 2020; Kemiksiz, 2021; Kaplan & Peker, 2022; Somuncu, 2023; Bakırcı & Katı, 2023) incelendiğinde; çalışmaların Türkçe ve edebiyat dersi öğretim programlarında yer alan değerleri, edebî ürünler yoluyla genç kuşaklara aktarma ve gençlerin millî ve manevi değerlerle donanmalarını sağlama hedefleri açısından eksik olduğu söylenebilir. Bu nedenle kök değerlerin edebî ürünler aracılığıyla öğretilbileceği akademik çalışmalara daha fazla ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Atasözleri, içinden çıktığı toplumu yansıtan edebiyatın seçkin bir hazinesidir. Bir toplumun, hangi değerleri ne kadar benimsediği ya da hangi değerleri ne kadar önemseydiği atasözleri incelenerek de ortaya çıkarılabilir. Genel olarak Türk Dünyası atasözlerini özelden ise Özbek Türkçesi atasözlerini incelediğimizde, kök değerlerin çok sayıda atasözü içerisinde yaşatıldığı ve bu atasözlerinin günlük konuşmalarda kullanıldığı görülmektedir. Kök değerler, bazı atasözlerinde bir sözcük olarak yer alırken bazı atasözlerinde ise kök değerleri anlatan bir kavrama rastlanmaz. Böyle bir durumda kök değerleri, atasözünün genel anlamı üzerinden tespit etmek mümkündür.

Özbek Türkçesi atasözleri içerisinde kök değerleri anlatabilecek birçok farklı konu başlığı varken; araştırma MEB'in Türkçe dersi öğretim programında yer alan adalet, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, dostluk, dürüstlük, öz denetim, yardımseverlik ve vatanseverlik gibi kök değerlerle sınırlandırılmıştır.

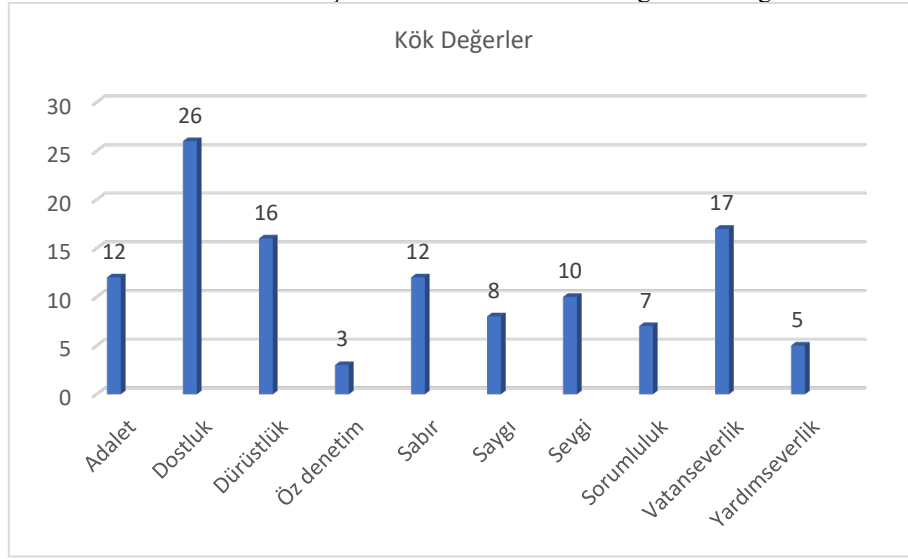
Literatürde değerler eğitimi açısından atasözlerinin incelendiği birçok çalışma mevcuttur fakat Türkiye'de kök değerlerle ilgili Özbek masallarının anlatıldığı bir makalenin dışında, kök değerlerle ilişkin Özbek atasözlerinin incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle de çalışmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Bu makalede, Özbek kültürünün en önemli edebî ürünlerinden biri olan atasözlerinin 10 kök değer açısından semantik olarak incelenmesi amaçlanmıştır.

"Belgesel tarama olarak da bilinen doküman analizinde, var olan kayıt ve belgeler incelenerek veri elde edilmektedir. Doküman analizi, belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır" (Karasar, 2005). Doküman analizi yöntemi kullanarak belirlediğimiz kök değerlerle ilgili Özbek atasözlerinin incelendiği bu makalede; Yatağan'ın "Özbek Halk Atasözleri (O'zbek Xalq Maqollari)" (2010)

başlıklı yüksek lisans tezinden; Turdimov vd. tarafından hazırlanan *O'zbek Xalq Maqollari Lug'ati* (2005) eserinden yararlanılarak 116 atasözü tespit edilmiştir. Daha sonra bu atasözleri incelenmiş ve Türkçeye aktarılmıştır. Ayrıca makaledeki atasözlerine ait bazı sözcüklerin tespiti için Üşenmez'in hazırladığı *Özbekçe-Türkçe Sözlük*'ten (2016) de yararlanılmıştır.

Bu çalışmada veriler (Özbek Türkçesi atasözleri), Turdimov vd.nin hazırladığı *Özbek Halk Atasözleri (O'zbek Xalq Maqollari)* adlı sözlükten tespit edilmiştir. Çalışmada Özbek atasözlerinin hangi değerleri ne kadar ve nasıl ortaya koyduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Makalede örnekleme oluşturan 116 Özbek atasözü 10 kök değer başlığı altında aşağıdaki grafikte incelenmiştir.

Grafik 1: Özbek Türkçesi Atasözlerindeki Kök Değerlerin Dağılımı

Grafik 1'de görüldüğü gibi kök değerlerle ilgili 116 atasözü tespit edilmiştir. Kök değerlerin tespit edilen atasözlerinde işlenme sıklığı şöyledir; adalet (12; %10,34), dostluk (26; %22,41), dürüstlük (16; %13,79), öz denetim (3; %2,54), sabır (12; %10,34), saygı (8; %6,90), sevgi (10; %8,62), sorumluluk (7; %6,03), vatanseverlik (17; %14,66) ve yardımseverlik (5; %4,31). Grafik değerlerine göre dostluk, vatanseverlik ve dürüstlük değerlerinin Özbek Türkçesi atasözlerinde daha fazla işlendiği, öz denetim ve yardımseverlik değerlerinin daha az işlendiği söylenebilir.

Özbek Türkleri geleneklerine ve değerlerine bağlı bir toplumdur. Özbek Türklerinin geleneklerine ve değerlerine bağlılığı gündelik hayatın ve edebiyatın içerisinde kendini hissettirmektedir. Geleneksel sofrâ âdetleri, giysiler, çay kültürü, misafir ağırlama, komşuluk gibi sosyal hayatın içindeki birçok değer atasözlerine yansıtılmıştır. Kök değerlerin farklı konu başlıklarıyla Özbek Türkçesi atasözlerinde yer alması, değerlere verilen önemi göstermektedir. Özbek Türkçesinde tek cümlelik atasözleri yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Bununla birlikte taranılan kaynaklarda iki ya da daha fazla cümleden oluşan atasözlerine de rastlanmıştır. Aşağıda on kök değer başlığı altında yer alan Özbek Türkçesi atasözleri, Türkiye Türkçesine aktarılarak verilmiştir. Aktarılan atasözlerinin ifade ettiği tutum ve davranışlar tespit edilerek ilgili değer başlığı altında yazılmıştır.

1. Özbek Atasözlerinde Kök Değerler

1.1. Adalet

Adalet: “Her davranışın cemiyet veya onu temsil eden müesseseler tarafından uygun bir tepki ile karşılanmasıdır” (Güngör, 2000, s. 104). “Adalet, herkesin hakkına saygı göstermek ve herkese layık olduğunu vermektir” (Topçu, 2015, s. 98). “Kuch adolatdadir” (Güç adalettedir.) sözüyle; devletlerin gücünün sürekliliğini devletlerin adaletle yönetilmesine bağlayan büyük komutan Emir Timur, Türkistan’da kurduğu devletini adalet değerini önceleyerek uzun asırlar devam ettirmiştir.

“Evrensel bir erdem olan adalet, bir değerden daha ötedir. Adaletsiz bir dünyada hayatı sürdürmek zordur; insani tutumlar yerine başka kurallar devreye girer. Adaleti önemsemeyen yaklaşımlar, insanı zayıflatır, itibarsızlaştırır. İnsanlar arasındaki güveni azaltır” (Yaman, 2011, s. 136).

Adaleti, hayatın her alanında merkeze alan toplumların daha özgür bir yaşam sürdürdükleri bilinmektedir. Toplumsal barışın ve huzurun temelinde adaletin olması ve doğru uygulanması gerçeği yatar. Bu sebeplerle adalet bütün toplumlarda en çok kıymet gören değerlerin başında gelir.

Aşağıdaki Özbek Türkçesi atasözlerinde adaletin önemi ve gerekliliği özellikle vurgulanırken; herkese eşit uygulanan kanunlara saygı gösterileceği, adaletin gücünün farkında olunması gerektiği, devletin (halkın) olduğu yerde adaletin olabileceği, adil bir kişinin karanlık toplumlarda ay gibi parlayıp yol gösterici olabileceği, adaletin sağlanması adına silah dahi kullanılabileceği, adaletten vazgeçen insanların ya da toplumların yıkılıp yok olacağı, adaletsiz davranan kişilerin yaptıklarından dolayı hesap vereceği, adaletin bir gün mutlaka yerini bulacağı, düşmanlık beslemek yerine adaletle teslim olmanın insanı zafere götüreceği, başkasına edilen bedduanın kişiye geri döneceği, adaletin her zaman galip geleceği, adaletin halkın önemsendiği ve halkın öncelendiği toplumlarda olabileceği anlatılmaktadır.

*Adolat qilichi kesgan qo‘l, og‘rimas (Turdimov vd., 2005, s. 89). “Adalet kılıcının kestiği el, ağrımaz.”

*Adolat qilichi, keskir bo‘lar (Turdimov vd., 2005, s. 89). “Adaletin kılıcı, keskin olur.”

*Xalq bor yerda, haqlik bor (Turdimov vd., 2005, s. 19). “Halkın olduğu yerde, adalet var.”

*Odil kishi oydav, oqib turgan soyday (Turdimov vd., 2005, s. 91). “Adil kişi ay gibidir, akıp duran ırmak gibidir.”

*To‘ng‘izdan o‘q ayama (Turdimov vd., 2005, s. 92). “Domuzdan oku esirgeme.”

*Vijdondan kechgan, yiqilar (Turdimov vd., 2005, s. 90). “Vicdandan geçen, yıkılır.”

*Har kim, qazigan chuqurga o‘zi yiqilar (Turdimov vd., 2005, s. 93). “Herkes, kendi kazdığı çukura düşer.”

*Nohaqqon, yerda yotmas (Turdimov vd., 2005, s. 91). “Haksız dökülen kan, yerde kalmaz.”

*Adovat emas, adolat yengar (Turdimov vd., 2005, s. 89). “Düşmanlık değil, adalet yener.”

*Birovni qarg'asang, o'zingga urar (Turdimov vd., 2005, s. 90). "Başkasına beddua edersen kendine gelir."

*Haq, hamisha g'olib (Turdimov vd., 2005, s. 94). "Hak, daima galiptir."

Adil davranma ve paylaşımcılık gibi önemli tutum ve davranışlar, yukarıda verilen atasözleri aracılığıyla adalet değeri öne çıkarılarak ortaya konulmaktadır. Adalet kavramı, bazı atasözlerinde "hak (haq), vicdan (vijdon)" sözcükleri ile de ifade edilmektedir.

1.2. Dostluk

Dost; "Sevilen, güvenilen, yakın arkadaş, gönüldaş, iyi görüşülen, düşman karşıtı" anlamlarına gelmektedir (Türkçe Sözlük, 2005, s. 1718). Dost olma durumuna ya da dostça davranışa da dostluk denir (Püsküllüoğlu, 2003, s. 405). Bütün toplumlarda dostluk önemsenen bir kavram olarak değerlendirilmiştir. Dostun dosta karşı candan bir yakınlığı, dostluk ilişkisinin mecbur kıldığı bir yaklaşım biçimidir. Dostluk, bu yönüyle değerlendirildiğinde bazen kardeşlikten bile ileri tutulan bir toplumsal ilişki türüdür. Özbek Türkçesi atasözlerinde dostluk değeri sıkça kullanılır. Bu makaledeki atasözleri, dostluk kavramı ve dostlar arasındaki ilişkiler açısından değerlendirildiğinde; balığın susuz yaşayamayacağı gibi insanın da dostsuz yaşayamayacağı, vefalı dostun insan hayatında bir düzen oluşturacağı, insanı dostunun koruyup kollayacağı, dostluğun ne kadar önemli bir kavram olduğu, hayatının dostlarla güzel olduğu, dost uzakta olsa bile gönlünün sevdiklerinde olacağı ifade edilmektedir.,

*Baliq, suvsiz yashamas; inson, do'stsiz (Turdimov vd., 2005, s. 95). "Balık susuz yaşayamaz, insan dostsuz."

*Vafoli do'st, yo'lga solar; ıg'vogar do'st paydan olar (Turdimov vd., 2005, s. 95). "Vefalı dost düzene sokar, kıskırtan dost paydan alır."

*Daraxtni, tomiri saqlar; odamni, do'sti (Turdimov vd., 2005, s. 95). "Ağacı damarı korur, adamı dostu."

*Do'sting, boyliging (Turdimov vd., 2005, s. 99). "Dostun, zenginliğidir."

*Do'sting bo'lsa, bog'ing chamandir; do'sting bo'lmagani, fe'ling yomondir (Turdimov vd., 2005, s. 99). "Dostun varsa, bahçen çimendir; dostun olmadığında işin kötüdür."

*Do'st uzoqda bo'lsa ham, ko'ngli yaqin (Turdimov vd., 2005, s. 99). "Dost uzakta olsa da gönlü yakındır."

Özbek Türkçesindeki dostluk konusu ile ilgili atasözleri incelendiğinde ise; zeki birini devin alamayacağı gibi eşi dostu çok olan birini de düşmanın alamayacağı, insanın ne kadar çok dostu olursa o kadar güçlü olacağı, dostun çokluğunun güç anlamına geleceği, ağacın kökü ile insanın dostlarıyla gücünü koruyabileceği, kişi için bir dostun devlet gibi değerlendirilebileceği anlatılarak; davranışlarımız ve hayata bakışımızda dayanışma ve yardımlaşmanın tutumlarının aslında dostlarımızla mümkün olabileceği ifade edilmektedir.

*Aqli ko'pni dov olmas, do'sti ko'pni yov olmas (Turdimov vd., 2005, s. 95). "Akıllı olanı dev almaz, dostu çok olanı düşman almaz."

*Bilagi alp, birni yiqar; do'sti ko'p, mingni (Turdimov vd., 2005, s. 95). "Bileği güçlü olan birini yıkar, dostu çok olan bini."

*Daraxt, ildizi bilan; odam, do‘stlari bilan (Turdimov vd., 2005, s. 95). “Ağaç, kökü ile; adam, dostları ile.”

* Davlating, do‘sting (Turdimov vd., 2005, s. 95). “Devletin, dostundur.”

Bazı atasözlerinde, dost ve düşman kelimelerinin birlikte kullanılmasıyla zıtlık üzerinden olumlu anlam yüklenen kavramı öne çıkarılmaktadır. Düşman kavramına yüklenen olumsuz durumlarla, dost kavramı yüceltilmiştir. Örnek olarak verdiğimiz aşağıdaki atasözlerinde; eski düşmanların dost olamayacağı, dostu çok olanın düşmanının az olacağı, kinli dostun kindar düşman gibi davranabileceği, düşmanların dostlar arasından da çıkabileceği, düşman sır çalarak güç elde ederken; dostun eksikleri düzeltereğini, dostun acı da olsa doğruları söyleyeceği, dostun her zaman olumlu bir şekilde kişiye yaklaşacağı, dostun arkadan konuşmayacağı, ahmak dostun düşmandan daha kötü olabileceği, düşman evinde yaşamaktansa dost evinde ölmenin daha iyi olacağı, dosta yalan; düşmana da gönülden konuşulmaması gerektiği vurgulanmıştır. Bu atasözleriyle aslında güven duyma ve dayanışma tutumları dostluk değeri üzerinden verilmiştir.

*Asli dushman, do‘st bo‘lmas; qaynab qoni, qo‘shilmas (Turdimov vd., 2005, s. 94). “Eski düşman, dost olmaz; kaynasa kanı, birleşmez.”

*Ginali do‘st, adovatli dushman (Turdimov vd., 2005, s. 95). “Kinli dost, kindar düşmandır.”

*Dushman, do‘st orasidan chiqar (Turdimov vd., 2005, s. 96). “Düşman, dost arasından çıkar.”

*Dushman, siringni o‘g‘irlar; do‘st, xatongni to‘g‘rilar (Turdimov vd., 2005, s. 96). “Düşman sırrını çalar, dost yanlışını doğrular.”

*Do‘st, achitib gapirar; dushman, kulib (Turdimov vd., 2005, s. 97). “Dost acıtıp söyler, düşman güldürüp.”

*Do‘st boshga boqar; dushman, oyoqqa (Turdimov vd., 2005, s. 97). “Dost başa bakar; düşman, ayağa.”

*Do‘st oldingda gapirar, dushman, orqangdan (Turdimov vd., 2005, s. 98). “Dost önünde söyler, düşman arkadan.”

*Ablah do‘st, dushmandan yomon; ne hiyla bilsa, ishlatar oson (Turdimov vd., 2005: 94). “Ahmak do‘st, düşmandan kötüdür; ne hile bilse, kolaylıkla yapar.”

*Dushman uyida yashagandan, do‘st uyida o‘lgan yaxshi (Turdimov vd., 2005, s. 96). “Düşman evinde yaşayan, do‘st evinde ölen iyidir.”

*Do‘stga yolg‘on; dushmanga chin gapirma (Turdimov vd., 2005, s. 99). “Dosta yalan, düşmana yürekten söyleme.”

Sadık dostlara ömür boyu ihtiyaç duyulacağı, dost olarak seçtiğimiz insanların da eksik taraflarının olabileceği, hatasız bir dost bulunamayacağı, kötü dostun insan için bir sorun oluşturacağı, insanın asıl gücünü edindiği dostluklarla elde edebileceği, dost olarak kabul edilen bir kişinin hataları örtme konusunda hassas olması gerektiği, samimi bir dostun aslında zor zamanlarda belli olacağı aşağıdaki atasözlerinde anlatılmaktadır.

*Arpa-bug‘doy, bir kuningga yaraydi; sodiq do‘sting o‘lguningcha yaraydi (Turdimov vd., 2005, s. 94). “Arpa buğday bir günlüğüne yarar, sadık dost ölünceye kadar yarar.”

*Aybsiz do‘st izlagan, do‘stsiz qolar (Turdimov vd., 2005, s. 94). “Hatasız dost isteyen, dostsuz kalır.”

*Bostirmadan, ayvon yaxshi; yomon do‘stdan, hayvon yaxshi (Turdimov vd., 2005, s. 95). “Saraydan eyvan iyidir, kötü dosttan hayvan iyidir.”

*Burgut kuchi, oyog‘ida; odamniki, do‘stlikda (Turdimov vd., 2005, s. 95). “Kartalın gücü ayağındadır, insanın gücü dostlukta.”

*Do‘st bo‘lsang, do‘stingning aybini tuzat (Turdimov vd., 2005, s. 97). “Dost isen, dostunun hatasını düzelt.”

*Do‘st do‘stni kulfatda sinar (Turdimov vd., 2005, s. 98). “Dost dostu zorlukta sinar.”

Yukarıdaki Özbek Türkçesi atasözleriyle vefalı olma, karşılık beklemeden dostluk kurma, anlayışlı olma tutumlarına dostluk değeri üzerinden olumlu anlam yüklenirken aslında dolaylı olarak vefasızlığa, anlayışsızlığa, fırsatçılığa da olumsuz bir anlam yüklenmiştir ve atasözleriyle bu tutumlardan uzak durulması gerektiği ifade edilmiştir.

1.3. Dürüstük

“Dürüstlük, insan oluşun en berrak hâlidir. Su katılmamış doğruluktur. Dürüstlük; en genel anlamda iç ile dışın, ben ile ötekinin birbirini görme mesafesinde, birbirinden hiçbir şeyi gizlemeden söylemini ötekine olduğu gibi aktarma içgüdüsüne sahip oluşturmaktır.” (Emre, 2020, s. 24). Değerlerin bu kadar ayaklar altında olduğu, değerlere olan ihtiyacın her geçen gün kendini daha fazla hissettirdiği bir dönemde atasözlerimize serpiştirilmiş değerler özellikle gençlerimize atasözleri aracılığıyla doğrudan ya da dolaylı bir biçimde öğretilmelidir.

Aşağıdaki atasözlerinde; kalbi iyi olanın yolunun da doğru olacağı, doğru yolda olmayan kişinin sorunlarının da sürekli olacağı, hile yapanların kolay ve rahat bir ölümünü göremeyecekleri, dürüst olmayan kişilerin işlerinin ve davranışlarının da düzgün olmayacağı, dürüst bir kişinin yok olup gitmeyeceği, dürüst insanların davranışlarının da dürüstlük üzere olacağı ve bu dürüst davranışlarından dolayı zarar görmeyecekleri ancak doğru ve dikkatli hareket etmeyen insanların kendilerini sıkıntıya sokacak olaylarla karşılaşabilecekleri ve bu davranışlarının kendilerine zarar verebileceği, doğru olmayan kişilerin iş ve davranışlarının da doğru olmayacağı anlatılmaktadır. Güvenilir bir insan olma, her işi doğru bir şekilde yapma, hileli işlerden uzak durma tutumları tespit edebildiğimiz aşağıdaki atasözlerindeki dürüstlük değeri öne çıkarılarak vurgulanmıştır. Ayrıca bu atasözlerinde dürüstlük değeri, doğru (to‘g‘ri) kelimesi ile ifade edilmiştir.

*Dili to‘g‘rining yo‘li to‘g‘ri (Turdimov vd., 2005, s. 45). “Gönlü doğru olanın, yolu da doğrudur.”

*Yoz yomg‘iri loy bo‘lmas, o‘g‘ri aslo boy bo‘lmas (Turdimov vd., 2005, s. 45). “Yaz yağmuru çamur olmaz, hırsız asla zengin olmaz.”

*Zargar firibgar bo‘lsa, oltin zanglar (Turdimov vd., 2005, s. 45). “Kuyumcu hilekâr olsa, altın paslanır.”

*Yo'li buzuqning yoqasi, yirtiq (Turdimov vd., 2005, s. 46). "Yolu bozuğun yakası, yırtıktır."

*Nay rang bilan ish ko'rgan, ko'p qiynalib jon berar (Turdimov vd., 2005, s. 46). "Hile ile iş gören, çok zorluk çekerek can verir."

*Rostga zavol yo'q (Turdimov vd., 2005, s. 46). "Doğru olana, zeval yok."

*Egri mo'ridan, egri tutun chiqar (Turdimov vd., 2005, s. 48). "Eğri bacadan, eğri duman çıkar."

*Egrining soyasi ham egri (Turdimov vd., 2005, s. 49). "Eğrinin gölgesi de eğridir."

Doğru insanları öven, dürüstlüğün önemini ifade eden, dürüst bir kişi olmayı tavsiye eden aşağıdaki Özbek Türkçesi atasözlerinde açık ve doğru sözlü olma tutumları dürüstlük değeri öne çıkarılarak verilmiştir. Ayrıca doğruluğun her zaman değerli olacağı, doğru işler içerisinde olmayan birinin sıkıntılı bir duruma düşeceği, doğru insanların masumiyetinin bile bir kötülük sebebi olarak değerlendirilebileceği aşağıdaki atasözlerinde anlatılmaktadır.

*To'g'rilikka, o'lim yo'q (Turdimov vd., 2005, s. 48). "Doğruluğa, ölüm yoktur."

*To'g'ri, oshini yer; egri, boshini (Turdimov vd., 2005, s. 48). "Doğru aşını yer, eğri başını."

*To'g'ri yurgan kiyikning ko'zidan boshqa aybi yo'q (Turdimov vd., 2005, s. 48). "Doğru yürüyen geyiğin gözünden başka ayıbı yoktur."

Doğru ve eğri kelimeleriyle zıtlık oluşturulan aşağıdaki atasözlerinde doğru kelimesine olumlu bir anlam yüklenirken, eğri kelimesine de olumsuz bir anlam yüklenmiştir. Her iki kelimeye yüklenen olumlu ya da olumsuz anlamlar da dürüst olmamız gerektiğini vurgulamış ve dürüstlük yüceltilmiştir. Aşağıdaki atasözlerinde; doğru insanlar gül gibi değerli olurken, eğri insanların kül gibi değersiz olacağı, doğru işler yapanların muradına ereceği fakat yanlış işler yapanların da utanacakları bir durum içinde kalacağı, doğrunun yol alıp ilerleyeceği eğrinin ise yoldan çıkacağı ifade edilmektedir.

*To'g'ri o'sgan gul bo'lar, egri o'sgan kul bo'lar (Turdimov vd., 2005, s. 48). "Doğru yetişen gül, eğri yetişen kül olur."

*To'g'ri yurdim, yetdim murodga; egri yurdim, qoldim uyatga (Turdimov vd., 2005, s. 48). "Doğru yürüdüm, erdim murada; eğri yürüdüm, kaldım utançta."

*To'g'ri o'zar, egri ozar (Turdimov vd., 2005, s. 48). "Doğru ilerler, eğri yolundan sapar."

Dürüstlükten ayrılarak yaptığımız yanlış davranışların sonuçlarının sadece kendimizi değil etrafımızdaki birçok insanı da olumsuz etkileyeceğini anlatan atasözleri aşağıda verilmiştir:

*Bir xotinning hiylasi, qirq eshakka yuk bo'lar (Turdimov vd., 2005, s. 45). "Bir kadının hilesi, kırk eşeğe yük olur."

*Qora itning uyati, oq itga tegar (Turdimov vd., 2005, s. 51). "Kara itin ayıbı, ak ite değer."

1.4. Öz Denetim

“İnsanın duygularını kontrol ederek yönetebilmesi, özdenetim ya da kendini kontrol” şeklinde ifade edilebilir (Gözütok, 2017, s. 1041). Öz denetim, kişinin her mekânda ve zamanda her istediğini yapma hevesine ayak direme ve kendini kontrol edebilme gücü olarak da tanımlanabilir. Kişinin kendini sınırlaması, sorumluluklarının farkında olması ve davranışlarına yön verebilmesi öz denetim değerini ne kadar ve nasıl kullanabildiğine bağlıdır. Öz denetimi ifade eden, kendini kontrol etmenin gerekliliğini ve önemini anlatan atasözleri aşağıda örnek olarak verilmiştir:

*Burgaga achchiq qilib, ko‘rpağa o‘t qo‘yma (Turdimov vd., 2005, s. 127). “Pireye kızıp yorgana ateş koyma.”

*Osh kelsa, yegin, so‘z kelsa, degin (Turdimov vd., 2005, s. 162). “Yemek gelse yiyin, söz gelse deyin.”

*Usta borida qo‘lingni tiy, ustod borida tilingni (Turdimov vd., 2005, s. 163). “Usta varken eline hâkim ol, üstat varken diline sahip ol.”

Ayrıca yukarıda verilen Özbek atasözlerinde; kendini kontrol etme ve sınırlama tutumları öz denetim değeri öne çıkarılarak verilmiştir.

1.5. Sabır

Sabır kelimesi *Türkçe Sözlük*’te: “Acı, yoksulluk, haksızlık vb. üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, dayanç” (TDK, 2011, s. 1996) şeklinde açıklanmıştır. İnsan, her zaman sahip olduklarından daha fazlasına ulaştığında mutlu olacağını düşünen bir varlıktır. Bir kişi, şartlar karşısında direnerek ve sabrederek istediğine ulaşabileceğine inanmış olsa, yaşadığı dünyanın güzelleştiğine de tanık olacaktır. Fakat insanların çoğu sabır değeriyle yüzleşmek istemez. Sabrın her kapıyı açacak bir anahtara dönüşeceğine de ihtimal vermez. Hâlbuki gerçek anlamda sabırlı olunabilse, pek çok sorunun çözümünü kolaylaşacaktır.

Aşağıda verilen atasözlerinde genel olarak insanın hayatındaki zorlukları sabırla karşılayabilmesi durumunda, başarıya ulaşabileceği ifade edilirken; sabrın meyvesinin tatlıyken sabrı gösterebilmenin acı olduğu, sabırla çalışanın zenginleşebileceği, sabır ile dikenliğin gül bahçesi; kuru toprağın ise bağ bostan olabileceği, sabrın sonunun saf altın kadar değerli olacağı, başarının anahtarının sabır olduğu da anlatılmaktadır. Ayrıca sabrın ne kadar önemli bir değer olduğunu anlatan bu atasözlerinde azimli olma, sabırla bekleme tutumları sabır değeri öne çıkarılarak verilmiştir.

*Sabr, achchiq; mevasi, shirin (Turdimov vd., 2005, s. 218). “Sabır acıdır; meyvesi tatlıdır.”

*Sabr bilan mehnat qilgan, boy bo‘lar (Turdimov vd., 2005, s. 218). “Sabırla çalışan zengin olur.”

*Sabr bilan xor, guliston bo‘lar; sho‘r zamin, bog‘ bilan bo‘ston bo‘lar (Turdimov vd., 2005, s. 218). “Sabır ile kıraç yer, gülistan olur; tuzlu toprak, bağ ile bostan olur.”

*Sabr so‘nggi, so‘m oltin (Turdimov vd., 2005, s. 218). “Sabrın sonu, som altındır.”

*Sabr, yutuq kaliti (Turdimov vd., 2005, s. 218). “Sabır, başarının anahtarıdır.”

Aşağıdaki atasözlerine bakıldığında; katlanma ve alttan alma tutumunun sabır değeriyle verildiği görülmektedir. Ayrıca atasözlerinde; sabırlı olanın serpilip gelişeceği ama sabırsız olanın yok olup gideceği, sabırlı insanın işlerinin de güzel olacağı, sabırlı olanın daha uzun yaşayacağı, sabırlı olanın bir olaydan olumsuz anlamda daha az etkileneceği, sabırlının muradına kavuşacağı, sabırsızın bir bela ile karşılaşacağı ve sabırsız birinin her zaman gözü yaşlı olacağı açıklanmaktadır.

*Sabrli bo'lsang, o'zarsan; sabrsiz bo'lsang, to'zarsan (Turdimov vd., 2005, s. 219). "Sabırlı olursan gelişirsin; sabırlı olmazsan yok olursun."

*Sabrli kishining ishi soz (Turdimov vd., 2005, s. 219). "Sabırlı adamın işi çok güzeldir."

*Sabrli ming yashar; sabrsiz oz yashar (Turdimov vd., 2005, s. 219). "Sabırlı, bin yaşar; sabırsız, az yaşar."

*Sabrli chidar, sabrsiz yonar (Turdimov vd., 2005, s. 219). "Sabırlı katlanır, sabırsız yanar."

*Sabrli qul, murodiga yetar (Turdimov vd., 2005, s. 219). "Sabırlı kul, muradına ulaşır."

*Sabrlining boshiga, olma bitar; sabrsizning boshiga, g'avg'o (Turdimov vd., 2005, s. 219). "Sabırlının başına, elma yetişir, sabırsızın başına, kavga düşer."

*Sabrsizning bir ko'zi jirtlash bo'lar (Turdimov vd., 2005, s. 219). "Sabırsızın bir gözü yaşlı olur."

Sabırla ilgili Özbek atasözlerine bakıldığında; zıt kavramlar aynı cümlede kullanılarak sabırlı insanla sabırsız insanın karşılaştırıldığı ve sabır göstermenin olumlu tarafları sezdirilerek sabırlı insanın yüceltildiği görülmektedir.

1.6. Saygı

"Saygı, birinin varlığını görmek ve ona hürmet etmek demektir; kendine gösterdiği ihtimamı yanındakine de göstermektir. Saygıda kişi kendini gördüğü gibi başkasını da görür" (Tarhan, 2021, s. 24). Saygı, insanın sosyal hayatı içerisinde her zaman önem vermesi gereken bir değerdir. Saygı çerçevesinde devam eden ilişkilerin çok daha anlamlı ve kıymetli olduğu bilinmektedir. Saygı ile ilgili atasözleri incelendiğinde; saygının aslında karşılıklı olduğu yani insanın saygı gösterdiğinde ancak saygı görebileceği, büyüklere saygı gösterirken küçüklere de şefkat gösterilmesi gerektiği, saygının toplumsal ilişkileri belirleyen çok önemli bir değer olduğu, saygının bitmez tükenmez bir zenginlik olduğu belirtilmektedir:

*Hurmat qilsang, hurmat ko'rasan (Turdimov vd., 2005, s. 228). "Saygılı olursan, saygı görürsün."

*Kattaga, hurmat; kichikka, shafqat (Turdimov vd., 2005, s. 224). "Büyüğe saygı, küçüğe şefkat."

*Kishining hurmati, o'z qolida (Turdimov vd., 2005, s. 225). "İnsanın saygı görmesi, kendi elindedir."

*Siylagan, siy ko'rar (Turdimov vd., 2005, s. 226). "İyi davranan, saygı görür."

*Hurmat, bitmas boylik (Turdimov vd., 2005, s. 228). "Saygı, bitmeyen zenginliktir."

Kök değerlerimizden biri olan saygı kavramı ile ilgili aşağıda verilen atasözlerinde ise; saygının zenginlikten daha fazla değerli olduğu, kötü insanların saygı görse de bunun değerini bilmeyeceği ve samimi bir saygı görmeyeceği, akıl sağlığı yerinde olmayana gösterilen saygının kişiye dayak yeme hissi verebileceği, kötü bir kişinin saygı görmenin kıymetini bilmeyeceği, akıllıya saygı; akılsıza ise dayak gerektiği ifade edilmektedir.

*Mol topguncha, qadr top (Turdimov vd., 2005, s. 233). “Zenginlik bulacağına, saygı bul.”

*Eşak, sıypaganni bilmas; yomon sıylaganni (Turdimov vd., 2005, s. 233). “Eşek okşandığını bilmez, kötü saygı gördüğünü.”

*Aqlliga, hurmat; aqlsizga, qaltak (Turdimov vd., 2005, s. 233). “Akıllıya, saygı; akılsıza dayak.”

Makalemizin bu kısmında örnek olarak verdiğimiz atasözlerinde yüce gönüllü olma, kıymet bilme, değer görme ve değer verme, insanların durumlarını anlayışla karşılayabilme tutumları saygı değeri üzerinden verilmiştir.

1.7. Sevgi

“Sevgi; her derdin ilacı, insanlığın yükselişi, gönüllerin huzuru, kalplerin sevinci, dertlerin devası, ruhların sevdasıdır. Sevgi değerinden yoksun kişiler, kendi dünyalarında mutlu olmadıkları gibi sağlıklı aile ortamı da oluşturamazlar” (Yaman, 2011, s. 128). “Sevgi, insanı bir şeye veya bir kimseye karşı ilgi ve alaka duymaya yönelten his” olarak tanımlanır (Türkçe Sözlük, 2005, s. 1742). Sevgi ortamında yetişen insanların, her zaman yaratılmışlara koşulsuz bir sevgi ile yaklaştığı görülmektedir. Sevgi ile yaklaşmayı bilmek, samimi iletişim kurabilmenin ön şartıdır. Samimi iletişim kurabilmek ise başarı kapılarını ardına kadar açan bir sihirli dokunuş gibidir. Aşağıda verilen atasözlerinde; sokakta çok fazla boş vakit geçirmenin ailenin huzurunu bozacağı, kocaya sevginin devlet sevgisi gibi kabul edileceği, devlet sevgisinin kişinin uzun zaman yaşamasına sebep olacağı, öğretmene olan sevginin baba sevgisiyle eşdeğer olduğu, yiğidin şefkatinin gözlerinden belli olduğu anlatılmaktadır.

*Ko‘cha sevgisi uyni barbod etar (Turdimov vd., 2005, s. 262). “Sokak sevgisi, evi berbat eder.”

*Eringga yoqding, elingga yoqding (Turdimov vd., 2005, s. 256). “Kocana sevgin, devletine olan sevgindir.”

*Suvni bersang elga, yasharsan ming yilga (Turdimov vd., 2005, s. 11). “Halka sevgini verirsen bin yıl yaşarsın.”

*Ustoz mehri, ota mehri (Turdimov vd., 2005, s. 11). “Hoca sevgisi, baba sevgisidir.”

*Yigit mehri, ko‘zda (Turdimov vd., 2005, s. 224). “Yiğidin şefkati, gözündedir.”

Sevginin ne kadar önemli bir değer olduğunu ifade eden aşağıdaki atasözlerinde ise; kişinin tek bir kişiye sevgi duyabileceği, sevginin insanın süsü olduğu, insanın sevgi ile canlanacağı, sevginin parayla satın alınamayacağı, sevginin her zaman diri bir duygu olarak kalacağı ifade edilmektedir.

*Bir etikka, ikki oyoq sig‘mas; bir yurakka, ikki muhabbat (Turdimov vd., 2005, s. 241). “Bir ayakkabıya, iki ayak sığmaz; bir gönüle, iki sevgi.”

*Gul, hayot bezagi; sevgi, inson bezagi (Turdimov vd., 2005, s. 241). “Gül hayatın, sevgi insanın süsüdür.”

*Inson, sevgi bilan tirik (Turdimov vd., 2005, s. 41). “İnsan sevgi ile diridir.”

*Sevgi bozorda sotilmas (Turdimov vd., 2005, s. 244). “Sevgi pazarda satılmaz.”

*Sevgi qarimas, asl chirimas (Turdimov vd., 2005, s. 244). “Sevgi yaşlanmaz, hakikat çürümez.”

Makalemizin bu kısmında örnek olarak verdiğimiz atasözlerinde karşılıksız ve samimi sevgi, fedakârlık, samimiyet, merhamet tutumları sevgi değeri öne çıkarılarak verilmiştir. Ayrıca atasözlerinde sevgi kavramı; mehir (mehr), yakmak (yoqmog) ve muhabbet (muhabbat) kelimeleriyle de ifade edilmiştir.

1.8. Sorumluluk

Sorumluluk, bireyin yapması gereken görevlerini özgür bir şekilde yerine getirmesi ve hatalarının, davranışlarının sonucunu kabullenmesi durumu olarak ifade edilmektedir (Önal, 2005, s. 18). Sorumluluk duygusu içerisinde yaşamını sürdüren insanların daha fazla başarılı oldukları; sorumsuz insanların ise hayatlarını bir disiplin içerisinde devam ettiremediklerinden dolayı başarısız ve dolayısıyla da mutsuz oldukları bilinmektedir.

Sorumluluğun ne kadar önemli bir değer olduğunu anlatan aşağıdaki atasözlerinde; devlet işinin sorumluluk duygusuyla yapılması gerektiği, kusurları kapatma konusunda sorumlu davranmak gerektiği, anne ve babaya karşı en hassas zamanlarda bile sorumluluk hissederek yaklaşılması gerektiği, yapılan işin sorumluluğunun farkında olmak gerektiği, ihtiyaçlarımızı giderdiğimiz eşyalar konusunda hassas olmamız gerektiği, verdiğimiz sözü yerine getirme bilinci, iyilik yapamamak da kötülük yapmaktan kaçınmamız gerektiği ifade edilmektedir.

*El ishiga erinma, ish qildim deb kerilma (Turdimov vd., 2005, s. 21). “Halk işine erinme, iş yaptım deyip gerilme.”

*Do‘st bolsang, do‘stingning aybini tuzat (Turdimov vd., 2005, s. 97). “Dost olsan, dostunun aybını düzelt.”

*Otang ishga buyursa, namozingni buzib ayt (Turdimov vd., 2005, s. 163). “Baban iş buyursa, namazını bozup söyle.”

*Do‘sting bilan dildosh bol, qilar ishiga qoldosh bol (Turdimov vd., 2005, s. 312). “Dostunla gönüldaş ol, yaptığın işe destek ol.”

*Suvni ich, chashmani bulg‘ama (Turdimov vd., 2005, s. 336). “Suyu iç, çeşmeyi kirletme.”

*Va‘da quruq, bajarilsa ulug‘ (Turdimov vd., 2005, s. 208). “Söz kurudur, yerine getirilince uludur.”

*Yaxshilik qilmasang, yomonlik ham qilma (Turdimov vd., 2005, s. 75). “İyilik yapmazsan kötülük de yapma.”

Yukarıda verilen atasözlerinde; sorumluluk duyma ve güvenilir olma tutumları sorumluluk değeri öne çıkarılarak verilmiştir.

1.9. Yardımseverlik

“Yardımseverlik; karşılıksız, tevazu ve sevgi ile gönülden gelerek, ötekinin menfaatini gözeterek, egosantrik duygulardan tamamen uzak ve fedakârca yapılan her türlü paylaşma eylemidir” (Gültekin, 2021, s. 31). İnsanın herhangi bir şeyini paylaşabilmesi, herhangi bir şeyinden ikram edebilmesi yani elleri titremeden bir şeyi başka bir kişiye verebilmesi çok önemlidir. Paylaşmayı bilen insanların aynı zamanda yardımsever oldukları bilinmektedir. Aslında yardımseverlik ve paylaşma, birbirini tamamlayan kavramlardır. İnsanın bir şey beklemeksizin sahip olduklarını paylaşabilmesi büyük bir insani değerdir. Bu değeri taşıyan insanlara yardımsever insan da denilmektedir.

Yardımseverlik değerinin anlatıldığı aşağıdaki atasözlerinde: yardımseverin çocuğunun çok mutlu ve varlıklı olacağı, yardım eden kişinin ev yapacak hâle geleceği, namertten istenen yardımın başa kakılacağı, yardım edilen her işin kısa sürede biteceği, yardım etmeyen akrabaya göre yedi kat yabancıнын daha iyi olabileceği vurgulanmaktadır.

*Hasharchining bolasi, tilla qoshiq o‘ynaydi (Turdimov vd., 2005, s. 350). “Yardımseverin çocuğu altın kasık oynar.”

*Hashar qildim, uy qurdim; unda ko‘p hikmat ko‘rdim (Turdimov vd., 2005, s. 23). “Yardım ettim ev kurdum, onda çok hikmet gördüm.”

*Nomarddan yordam so‘rama, yuzingga solar (Turdimov vd., 2005, s. 152). “Namertten yardım isteme, yüzüne vurur.”

*Ko‘mak bo‘lsa har ishga, bitadi qolmay qishga (Turdimov vd., 2005, s. 313). “Yardım olsa her işe, biter kalmadan kışa.”

*Yordami yo‘q qarindoshdan, yetti yot begona yaxshi (Turdimov vd., 2005, s. 264). “Yardımi olmayan akrabadan, yedi yat yabancı iyidir.”

Yukarıda verilen atasözlerinde cömertlik, merhametli olma, paylaşma tutumları yardımseverlik değeri öne çıkarılarak verilmiştir.

1.10. Vatanseverlik

“Vatan, bir milletin toplumsal, maddi ihtiyaçlarını karşıladığı ve yaşadığı yerdir” (Öner, 2008, s. 261-262). Bir kişinin en önemli değerlerinden biri de vatanseverliktir. Her millette olduğu gibi Özbek Türklerinde de vatan hassasiyetinin çok önemli olduğu söylenebilir. Vatanseverlik ise: “Doğduğu yeri, evini, köyünü, müstakil devlet sınırları içinde memleketini sevmektir” (Türkçe Sözlük, 2005, s. 1674). Bir milletlerin her ferdinin vatanseverlik hissi ile dolu olması, devlet olabilmenin ve devlet kalabilmenin en önemli aşamalarından biridir. Vatanseverlik değerinin bu kadar önemli olması atasözlerine konu olmasına da sebep olmuştur.

Aşağıda verilen atasözlerinde vatanın önemi özellikle vurgulanırken; kendi vatanında it olmanın yabancıнын vatanında bey olmaktan daha önemli olduğu, memleketinden ayrılanın her açıdan zayıf düşeceği, vatanın kişi için altından beşik kadar değerli olduğu, herkese kendi vatanının kıymetli olduğu, vatanın huzurlu olmasının aslında kişiyi huzurlu edeceği de belirtilmektedir.

*Birovning yurtida bek bo‘lguncha, o‘zingning yurtinda it bo‘l (Turdimov vd., 2005, s. 9). “Başkasının vatanında bek oluncaya kadar, kendi vatanında it ol.”

*Ayrılmagin elingdan, quvvat ketar belingdan (Turdimov vd., 2005, s. 9). “Ayrılmaya ilinden, kuvvet gider belinden.”

*Ona yurtning, oltin beshiging (Turdimov vd., 2005, s. 11). “Ana yurdun; altın beşigindir.”

*Tovushqonga tug‘ilgan tepasi aziz (Turdimov vd., 2005, s. 11). “Tavşana doğduğu tepe kıymetlidir.”

*Yurting omon, o‘zing omon (Turdimov vd., 2005, s. 14). “Yurdun afiyetteyse, sen de afiyettesin.”

Aşağıdaki atasözlerinde ise; yiğit (er) ve vatan (el) kelimelerinin birlikte kullanıldığı ve “vatan” anlamının “el” kelimesiyle karşılandığı görülmektedir. Bu atasözleri incelendiğinde; bir kişinin asıl zenginliğinin vatani olduğu, vatanın üzerinde yaşanan kişilerle bir anlamının olduğu, insanın kendi vatanında yetişip büyüyeceği, kişinin sahip olduklarının vatanına ait olduğu anlatılmaktadır.

*Er davlati, elida (Turdimov vd., 2005, s. 13). “Yiğidin zenginliği vatanındadır.”

*El bor bo‘lsa, er xor bo‘lmas; er bor bo‘lsa, el xor bo‘lmas (Turdimov vd., 2005, s. 11). “Vatan var olsa, yiğit küçük düşmez, yiğit var olsa, vatan küçük düşmez.”

*Ekin, yerida ko‘karar; er, elida (Turdimov vd., 2005, s. 11). “Ekin yerinde yeşerir, yiğit memleketinde.”

*Erning moli, elning moli. (Turdimov vd., 2005, s. 13). “Yiğidin malı, vatanın malıdır.”

Vatanından ayrılmayan insanın gücünü muhafaza edeceği, yabancı bir yerde yaşamının ne kadar zor bir durum olduğu, vatanın insan için yaşam kaynağı olarak da değerlendirilebileceği, yabancı memleketlerde çok daha iyi imkânlara sahip olunabileceği ancak insanın kendi vatanında yokluklar içerisinde bile yaşasa çok daha mutlu olabileceği, başka yurttan baş olunacağına insanın kendi yurdunda taş olmasının daha kıymetli olacağı aşağıdaki atasözlerinde anlatılmıştır. Ayrıca bu atasözlerinde kişinin doğduğu ve yaşadığı topraklar ile bu toprakların dışında kalan yerler karşılaştırılarak vatanseverliğin önemi ve vatanın vazgeçilmezliği belirtilmektedir.

*Baliq, suv bilan tirik; odam, el bilan (Turdimov vd., 2005, s. 9). “Balık su ile yaşar, insan vatani ile.”

*Begona tuproq, devona tuproq (Turdimov vd., 2005, s. 9). “Yabancı toprak, divane toprak.”

*Ona yerning tuprog‘i, ona sutidan aziz (Turdimov vd., 2005, s. 11). “Ana yurdun toprağı ana sütünden kıymetlidir.”

*O‘z yurtning, o‘lan to‘shaging; o‘zga yurt bo‘lmas beshiging (Turdimov vd., 2005, s. 14). “Öz yurdun, öleceğın düşeğın; başka yurt, olmaz beşigin.”

*O‘zga yurtning qozisi bo‘lgandan, o‘z elingning tozisi bo‘l (Turdimov vd., 2005, s. 14). “Başka yurdun kuzusu olacağına, kendi yurdunun tazısı ol.”

*O‘zga yurtning boshi bo‘lgancha, o‘z yurtningning toshi bo‘l (Turdimov vd., 2005, s. 14). “Başka yurdun başı olacağına, kendi yurdunun taşı ol.”

*O'zga yurtning gulidan, o'z yurtningning cho'li yaxshi (Turdimov vd., 2005, s. 14).
“Başka yurdun çiçeğinden, kendi yurdunun çölü iyidir.”

*Elning ichi, oltin beshik (Turdimov vd., 2005, s. 13). “Vatanın içi, altın beşiktir.”

Yukarıda verilen atasözlerinde; vatan hassasiyeti, sadakat, toplumu ve devleti öncelikle tutumları vatanseverlik değeri öne çıkarılarak verilmiştir.

2. Sonuç

Atasözleri, dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan Türk topluluklarının ortak kültürel mirası olarak kabul edilmektedir. Özbek Türkçesindeki atasözleri, Özbek kültürünün en önemli edebî unsurlarından biridir. Türk dilinin Karluk grubunda yer alan Özbek Türkçesinde atasözleri hem yazı dilinde hem de halk arasında kullanılmaya devam etmektedir.

Makalede Latin alfabesiyle yazılmış Özbek Türkçesine ait atasözlerinde her bir kök değere ait atasözü, Türkiye Türkçesine aktarılarak anlamıyla birlikte verilmiştir. Çalışmada kullanılan atasözleri genel olarak iki cümleden oluşmuştur fakat tek cümleden oluşan atasözlerine de çalışmada yer verilmiştir. Atasözlerinde yer alan kelimelerin gerçek anlamını çoğu zaman kaybettiği görülmüştür.

Literatürde değerler eğitimi açısından atasözlerinin incelendiği birçok çalışma mevcuttur fakat Türkiye’de kök değerlerle ilgili Özbek masallarının anlatıldığı bir makalenin dışında, kök değerlerle ilgili Özbek atasözlerinin incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Atasözlerinde konu sınırlaması olmadığı için sözlüklerde aklımıza gelebilecek hemen her konuda söylenmiş ve yazıya geçirilmiş Özbek Türkçesi atasözü bulmak mümkündür. Buna rağmen makale, on kök değerle ilgili Özbek Türkçesi atasözleri ile sınırlandırılmıştır.

Veriler, doküman analizi yöntemi ile literatür taranarak elde edilmiştir. *Özbek Halk Maqollari* sözlüğünde yaptığımız taramalar sonucunda on kök değerlerle ilgili toplamda 116 atasözü tespit edilmiştir. Makalede yer verilen Özbek Türkçesi atasözlerinden 26 tanesi dostluk, 17’si vatanseverlik, 16’sı dürüstlük, 12’si adalet, 12’si sabır, 10’u sevgi, 8’i saygı, 7’si sorumluluk, 5’i yardımseverlik ve 3’ü ise öz denetim değeriyle ilgilidir. Kök değerlerin tespit edilen atasözlerinde işlenme sıklığı şöyledir; adalet (12; %10,34), dostluk (26; %22,41), dürüstlük (16; %13,79), öz denetim (3; %2,54), sabır (12; %10,34), saygı (8; %6,90), sevgi (10; %8,62), sorumluluk (7; %6,03), vatanseverlik (17; %14,66) ve yardımseverlik (5; %4,31). Grafik değerlerine göre, incelenen atasözleri arasında nicelik olarak en fazla işlenen değer dostluktur. Dostluk değerini sırasıyla vatanseverlik, dürüstlük, adalet, sabır, sevgi, saygı, sorumluluk, yardımseverlik ve öz denetim gibi değerler izlemektedir.

Kök değerlerin tutum ve davranış olarak yansıtıldığı Özbek Türkçesi atasözlerini öğrenen bireylerin farkında olmadan adil davranmaya, dürüst olmaya, sorumluluk hissetmeye, vatanseverlik duygularının güçlenmesine, sevgi ve saygı hassasiyetine, sabırlı olmaya, sohbet ve dostluğa, kendini sınırlamaya ve korumaya yönelik tutumu benimseyeceği düşünülmektedir. Bu yüzden atasözlerinin değerler eğitimindeki önemi açısından; Türk Dünyası’na ait atasözlerine akademik çalışmalarda ve ders kitaplarında daha fazla yer verilebilir. Hatta ortaokul ve liseler için özellikle kök değerleri de içeren ortak Türk Dünyası atasözleri sözlüğü basılıp yayımlanabilir.

Türk Dünyası'nın sahip olduğu atasözü kaynakları oldukça zengindir. Bu kaynakların taranması ve elde edilen verilerin Türkiye Türkçesine aktarımı ortak geleceğimizin sağlam bir zeminde oluşturulması bakımından gereklidir. Çalışmaya konu olan kardeş Özbek Türkçesi atasözlerinin öğrenilmesiyle, aynı kökten geldiğimiz akraba topluluklarımızın kök değerlerinin, kendi kök değerlerimize ne kadar yakın olduğu ortaya çıkarılacaktır. Böylece akrabalık bağlarımız ve ilişkilerimiz, geçmişimiz ve köklerimiz olarak kabul ettiğimiz coğrafyalarla daha fazla pekişecektir.

Kök değerler başlığı altında incelenen Özbek Türkçesi atasözlerinin birçoğunun Türkiye Türkçesi atasözleri ile anlam yönünden çok benzer olduğu tespit edilmiştir. Çalışmamızda yer verdiğimiz Özbek Türkçesi atasözlerinde, on kök değerinin fazlasıyla kullanıldığı görülmüştür. Bu kök değerlerle ilgili atasözlerinin ortak kültürel mirasımızın unutulmaması ve bu ortak mirasın atasözleri aracılığıyla yaşatılması için Özbek Türkçesi atasözlerinin öğretilmesinin çok önemli olduğu görülmüştür.

Makalede, kök değerler başlığı altındaki atasözlerinde zıt anlamlı kelimelerin bir arada kullanıldığı belirlenmiştir. Bu atasözlerinde zıt anlamlı kelimelerden birine olumlu bir anlam yüklenirken; bir diğerine olumsuz anlam yüklenerek olumluyu öne çıkarma durumu oluşturulmuştur. Ayrıca bazı atasözlerindeki bazı kelimelere yüklenen olumsuzluk anlamı ile de o kelimenin anlam yönünden zıddı yüceltilmiştir.

Kök değerlerin atasözleri aracılığıyla ele alındığı bu çalışmanın, ileride yapılacak akademik araştırmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. İnceleme, Özbek Türkçesindeki atasözlerinin kök değerler açısından oldukça zengin olduğunu ortaya koymuştur.

Beyanlar

Telif Hakkı Beyanı: CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destekleyen / Destekleyen Kuruluşlar: Çalışmada destekleyen kuruluşlar bulunmamaktadır.

Etik Onay ve Katılımcı Onayı: Çalışma etik onay ve katılımcı onayı gerektirmemektedir.

İntihal Beyanı: Bu makale intihal programıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

YZ Araçlarının Kullanımı: Yazar, bu makalenin bu makalenin oluşturulmasında Yapay Zekâ (YZ) araçlarını kullanmadığını beyan etmektedir.

Kaynaklar

- Aksoy, Ö. A. (1993). *Atasözleri sözlüğü*. İnkılap.
- Albayrak, N. (2009). *Türkiye Türkçesinde atasözleri*. Kapı.
- Alkaya, E. (2001). Tatar Türkçesindeki dil ve söz ile ilgili atasözleri üzerine bir değerlendirme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 55-76. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/71985#page=60>
- Aydın, M. (2003). Gençliğin değer algısı: Konya örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3), 121-144. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/302603>
- Bakırcı, N., & Katı, Y. (2023). Anadolu efsanelerinin on kök değer açısından incelenmesi. *Türük: International Language Literature & Folklore Researches Journal / Uluslararası Dil Edebiyat Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 11(32), 13-32. <http://dx.doi.org/10.12992/TURUK1298>
- Emre, İ. (2020). Dürüstlük. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 118(822), 24-28. https://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2020/06/%C4%B0smet-Emre-_d_-_D%C3%BCr%C3%BCstl%C3%BCk-_5.pdf
- Genç, S. (2018). Görsel sanatlar eğitiminde kök değerler. *Turkish Studies Educational Sciences*, 13(11), 543-560. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13430>
- Gözütok, Ş. (2017). The effect of religious education on self-control. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21(2), 1035-1060. <https://doi.org/10.18505/cuid.338632>
- Gültekin, M. (2021). *Yardımsızlık değeri ve psiko-sosyal işlevleri: Kur'an ayetleri bağlamında bir inceleme*. (Tez No. 697683) [Yüksek lisans tezi, Karabük Üniversitesi-Karabük]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Güngör, E. (1993). *Değerler psikolojisi*. Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı.
- Güngör, E. (2000). *Ahlak psikolojisi ve sosyal ahlak*. Ötüken.
- Güven, A. (2014). Türk efsanelerinin değerler eğitimi bakımından incelenmesi / investigation of Turkish legends in terms of values education. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(26), 225-246. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/183355>
- Kaplan, H., & Peker, S. (2022). Kök değerler açısından Özbek masalları. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 426-444. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2672741>
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel.
- Kemiksiz, Ö. (2021). Kök değerler bakımından Türk atasözleri. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 495-518. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1420355>
- Korkmaz, H. (2007). *Divânü Lugat-it-Türk'teki atasözlerinin anlambilimsel açıdan değerlendirilmesi*. (Tez No. 205361) [Yüksek Lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Samsun]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kuşdil, M. E., & Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerin değerler yönelimi ve Schwartz değer kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(45), 59-76. <http://hdl.handle.net/11452/20898>
- MEB. (2018). *Millî Eğitim Bakanlığı Türkçe dersi öğretim programı*. MEB
- Oğuzkan, A. F. (1981). *Eğitim terimleri sözlüğü* (2. baskı). Türk Dil Kurumu.

- Okudan, A. Y. (2010). *Eğitim yöneticilerinin değerler eğitiminin önemi, etkileri ve uygulamaları hakkındaki görüşleri*. (Tez No. 279872) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi-İstanbul]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Önal, Ş. H. (2005). *Bir sorumluluk eğitim programının lise dokuzuncu sınıf öğrencilerinin sorumluluk düzeylerine etkisi*. (Tez No. 188277) [Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi-Bursa]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Önel, G. (2008). *İlköğretim 6, 7, 8. sınıf öğrencilerinin atasözlerini algılama düzeyleri*. (Tez No. 226396) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi-İstanbul]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Öner, N. (2008). Millî zihniyet ve millî birlik. A. Köklügiller (Eds.), *Milliyetçilik nedir, ne değildir?* (1. baskı, s. 261-271). IQ Kültür Sanat.
- Özbaşı, S. (2020). Türkçe dersi öğretim programındaki kök değerler çerçevesinde Aytül Akal masallarının incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 178-192. <https://doi.org/10.21733/ibad.715132>
- Özguven, İ. E. (2011). *Psikolojik testler*. PDREM.
- Püsküllüoğlu, A. (2003). *Arkadaş Türkçe sözlük*. Arkadaş.
- Püsküllüoğlu, A. (2008). *Türkçe sözlük*. Can.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries. M. Zanna (Eds.), *Advances in experimental social psychology* (s. 1-65). Academic Press.
- Somuncu, A. Ş. (2023). Kök değerler açısından Hakas masalları üzerine bir inceleme. *Kesit Akademi Dergisi*, 9(35), 207-229. <https://doi.org/10.29228/kesit.69021>
- Şen, N. (2022). Eski Türk dili ve kültürü açısından BUGU Dil ve Eğitim Dergisi'ne bir bakış. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 9, 910-930. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1206363>
- Tarhan, N. (2021). Toplumsal ve insani boyutta imkân ve imtihan alanı olarak aile. *Çocuk ve Medeniyet*, 6(11), 17-29. <https://doi.org/10.47646/CMD.2021.243>
- Theodorson, G. A., & Theodorson, A. G. (1979). *A Modern dictionary of sociology*. Barnes & Noble Books.
- Topçu, N. (2015). *Ahlak*. İstanbul: Dergâh.
- Turdimov, S., Sarimsoqov, B., Musoqulov, A. & Mirzayev, T. (2005). *O'zbek xalq maqollari*. Sharq Nashriyot.
- Türk Dil Kurumu (1995). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türk Dil Kurumu (1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Uğurtürk, Ş. (2021). *Özbek atasözlerinin konuları açısından sınıflandırılması* (Tez No. 694911) [Yüksek lisans tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi-Erzincan]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Ulusoy, K. & Arslan, A. (2014) Değerli bir kavram olarak “değer ve değerler eğitimi”. R. Turan ve K. Ulusoy (Eds.), *Farklı yönleriyle değerler eğitimi* (s. 1-16). Pegem Akademi.

Üşenmez, E., Boltabayev, S. ve Tuğlacı, G. (2016). *Özbekçe Türkçe sözlük*. Türk Dünyası Vakfı.

Yaman, E. (2011). *Eğitimde yeni ufuklar değerler eğitimi*. Medyator.

Yatağan, M. (2010). *Özbek halk maqalları (Özbek halk atasözleri)*. (Tez No. 257213) [Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi-Kütahya]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Extended Abstract

Proverbs are considered as a shared cultural asset of Turkish civilization by Turkic communities living in various regions around the world. Among these, Uzbek proverbs represent one of the most significant literary components of Uzbek culture. As part of the Karluk branch of the Turkic language family, Uzbek proverbs have endured through both written records and oral traditions to the present day.

The proverbial heritage of the Turkic world is remarkably rich. Systematically reviewing these sources and translating the collected data into Turkey Turkish is essential for laying a strong foundation for a shared future. Exploring the proverbs of our kin-the Uzbek people-reveals how closely their root values align with our own. This process contributes to strengthening the historical and cultural ties that bind us to the regions we regard as our ancestral homelands.

The identification and translation of Uzbek proverbs into Turkey Turkish are crucial for understanding the cultural values shared between the Uzbek community and other Turkic societies. Although the literature includes numerous studies on proverbs in the context of values education, few have addressed Uzbek proverbs from a semantic perspective. Except for one article focusing on Uzbek folktales related to root values, no academic work in Turkey appears to have examined Uzbek proverbs through such a lens. This study aims to fill that gap by analyzing Uzbek proverbs semantically in terms of ten root values.

While proverbs encompass a wide range of topics, this study specifically focuses on those related to ten root values highlighted in the Turkish Language Curriculum developed by the Ministry of National Education: justice, patience, respect, love, responsibility, friendship, honesty, self-control, helpfulness, and patriotism.

Through a detailed review of the *O'zbek Xalq Maqollari Dictionary*, a total of 116 relevant proverbs were identified. Among them, 26 are associated with friendship, 17 with patriotism, 16 with honesty, 12 each with justice and patience, 10 with love, 8 with respect, 7 with responsibility, 5 with helpfulness, and 3 with self-control. The frequency distribution is as follows: friendship (22.41%), patriotism (14.66%), honesty (13.79%), justice and patience (10.34% each), love (8.62%), respect (6.90%), responsibility (6.03%), helpfulness (4.31%), and self-control (2.54%). These figures indicate that friendship is the most frequently represented value, followed by patriotism, honesty, and justice.

Each proverb -originally written in Latin-script Uzbek- is presented along with its Turkey Turkish translation and explanation. While most proverbs consist of two sentences, some are expressed in a single line. It was observed that many words within these proverbs have taken on figurative meanings over time, diverging from their literal definitions.

It is suggested that individuals who internalize these proverbs-where root values are reflected through attitudes and behaviors-will, often unconsciously, adopt positive traits such as fairness, honesty, a sense of responsibility, patriotism, empathy, patience, and self-discipline, as well as a deep appreciation for friendship and meaningful conversation. Given their potential to support values education, proverbs from across the Turkic world should be more extensively incorporated into academic studies and school curricula. A compiled dictionary of Turkic proverbs emphasizing root values could even be published specifically for middle and high school students.

The analysis also revealed that many Uzbek proverbs closely mirror Turkey Turkish proverbs in meaning. The recurrence of the ten root values throughout the Uzbek proverbs examined in this study highlights their significance as part of our shared cultural legacy. Teaching and preserving these proverbs plays a vital role in keeping this common heritage alive.

Additionally, it was found that many of the proverbs employ pairs of antonyms. In such cases, one term is presented with a positive connotation, while its opposite carries a negative one, thereby

emphasizing the desired root value. In some instances, a word with a negative meaning is used deliberately to highlight and elevate its opposite virtue.

This study, which addresses root values through proverbs, is expected to contribute to future academic research. The analysis reveals that Uzbek Turkish proverbs are quite rich in terms of root values.

This research, conducted through document analysis, draws from three primary sources: Yatağan's master's thesis *Uzbek Folk Proverbs* (2010), the *O'zbek Xalq Maqollari Dictionary* (2005) compiled by Turdimov and colleagues, and Üşenmez's *Uzbek-Turkish Dictionary* (2016), which aided in interpreting certain key terms. A total of 116 proverbs were analyzed and translated into Turkey Turkish.

It is hoped that this study, which presents root values through the lens of proverbs, will serve as a valuable reference for future academic research. The findings indicate that Uzbek proverbs are exceptionally rich in conveying universal ethical principles.